

(Полтава)

**ДИНАМІКА ОБРАЗУ ЖІНКИ У ТВОРЧОСТІ
ЕДМОНА І ЖУЛЯ ҐОНКУРІВ**

Ключові слова: роман, образ жінки, внутрішній світ, романтизм, реалізм, натуралізм, автобіографічний твір письменників.

Твори відомих французьких письменників Жуля та Едмона Ґонкурів мають світове визнання і перекладені різними національними мовами. На Україні вони відомі лише за російськомовними перекладами Е.Л. Лінецької «Жерміні Ласерте», Д.Г. Лівшиц «Актриса Фостен», Є.А. Гунста «Брати Земганно» та О.Н. Тетеревнікової «Уривки із «Щоденника». Значний інтерес до творчості Е. І Ж. Ґонкурів виявляли Леся Українка та Іван Франко, але, нажаль, жодного ґонкурівського твору українською мовою так і не було перекладено. У сучасному літературознавстві Ґонкури вважаються забутими письменниками ХІХ століття, і лише у Франції щороку згадують письменників, присуджуючи Ґонкурівську премію автору найкращого прозового твору, написаного французькою мовою. І хоча творчість Ґонкурів висвітлюється у всіх літературознавчих довідниках, однак ґрунтовних сучасних досліджень, присвячених аналізу їх романів, дуже мало. Важливим кроком у розвитку українського ґонкурознавства стала кандидатська дисертація О.О.Пономацьової «Естетика і художня система творчості братів де Ґонкурів» (Київ, 1994) [3] та окремі дослідження наших сучасників: О.М. Ніколенко, Н.Я. Яцків, Н.П. Науменко, Г.П. Гавришевої.

У зв'язку з цим, актуальність статті зумовлена потребою введення в український науковий дискурс романної спадщини Едмона і Жуля Ґонкурів, яка має займати почесне місце у літературному просторі. Мета статті – розглянути динаміку образу жінки у творчості французьких письменників.

Світову славу Гонкурам принесли не лише історичні твори та живопис, але насамперед, «жіночі» романи – романи про жінок. Загалом нелегкій жіночій долі були присвячені майже всі твори Братів Гонкурів, починаючи з історичних «*Sophie Arnould*» («Софія Арнольд», 1857), «*Portraits intimes du XVIIIe siècle*» («Інтимні портрети 18 століття», 1858), «*Histoire de Marie-Antoinette*» («Історія Марії-Антуанети», 1858), «*Les Maîtresses de Louis XV*» («Наставниці Луї XV», 1860), «*La Femme au XVIIIe siècle*» («Жінка XVIII століття», 1862), «*Les actrices au XVIIIe siècle*» («Атриси XVIII століття», 1893) і закінчуючи останніми романами та новелами: «*En 18...*» («У 18... році», 1851), «*Soeur Philomène*» («Сестра Філомена», 1861), «*Rénée Mauperin*» («Рене Моперен», 1864) «*Germinie Lacerteux*» («Жермини Ласерте», 1864), «*Manette Salomon*» («Манетт Саломон», 1867), «*Madame Gervaisais*» («Мадам Жервезе», 1869), «*La fille Elisa*» («Дівка Еліза», 1875), «*La Faustine*» («Актриса Фостина», 1882), «*Chérie*» («Шері», 1884) та інші. Як бачимо більшість творів мають назву головних героїнь.

У цих творах, як і в творах Т. Шевченка («Наймичка», «Катерина», «Марія», «Сова»), переплелися реалістичні і натуралістичні принципи художнього відображення дійсності. З традицією критичного реалізму пов'язаний їх інтерес до зображення життя «соціальних низів», змалювання духовного світу жінки «з бідних класів», трагедії її існування. Проте, проголошуючи лозунг «документально точного відтворення життя» у романах, вони часто приходили до пасивного спостереження, до натуралістичного підкорення факту. І лише у творі «Шері» Едмон де Гонкур, ознайомлюючи читача з життям шляхетної внучки Маршала, показує цілком відкриті прояви почуттів до героїні, і навіть, готовність захистити її від можливих нападів. Порівнюючи Шері з так названим *article de Paris*, автор завчасно протестує проти можливих висновків із цього порівняння, наголошуючи, що «Хіба жінка тільки тоді заслуговує бути коханою.... коли вона втілює в собі чоловічі риси (*une intelligence hommasse*)? Ні, жінка нас більше приваблює жіночими якостями розуму, дотепним веселим жартом,

грайливою іронією, більш витонченою (але не глибокою) спостережливістю, замріяністю, сприйманням зовнішніх вражень, гарними словами, непередбаченим, оригінальним проявом антипатії чи інтуїзма - одним словом, таким виявленням думок, в яких відчувається грація, чарівність (привабливість), навіть, нервовість жіночої натури» [1, с. 297].

Перші роки життя онучки Дегонкура зображуються з теплою іронією і любов'ю. Автор порівнює дівчинку і її подруг з «молодим квітником», показуючи зовнішню красу і вишуканість у вбранні маленьких «світських дам». Усі дівчатка були одягнені за останньою модою, в коротких спідничках, підбитих кількома пишними воланами, в декольтірованих корсажах із-за яких виходили пишні нагрудники, з розпущеними косами і, навіть, локонами. «... *les jeunes convives de la petite-fille du maréchal, en leurs jupes courtes, ballonnées par deux ou trois jupons à baguettes très empesés, en leurs corsage décolletés sur lesquels court une gimpe transparente, et avec leurs cheveux séparés en deux nattes disposées en couronne ou formant deux petits tortillons de l'oreille...*» [8, с.3]. Шері вражала своїм розумом, вихованістю, ідеальними манерами поведінки, а згодом і релігійними проявами. Щира, сліпа віра зароджує в серці дівчинки безмежну любов і ніжність. Вона намагалася бути духовно чистою, але згодом власний егоїзм завадив їй стати «перлиною» суспільства. Її душа прагнула віри, як джерела, яке зцілить її пороки. Проте, тяжко діставалися їй успіхи внутрішньої боротьби, адже ні її сили, ні енергія волі, ні зосередження уваги, не були підготовлені для постійної роботи над собою. В глибині душі жило «холодне егоїстичне створіння, яке ніколи не здатне віддатися чому-небудь, або кому-небудь. Для неї вище всього стояло її особисте Я, яке заважало їй стати «Скінією Спасителя світу» / «*et ne donnant pas son coeur tout entier à Dieu lors de son réveil, - en un mot mal disposés pour devenir «Le tabernacle du Sauveur du Monde »*» [8. с. 83]. Доросла Шері зовсім змінюється, таємні і щирі молитви уже не цікавлять дівчинку і вона з захопленням поринає у світ розваг, моди і ман'єризму. З часом всі подруги по світським банкетам повиходили заміж,

але гордовита Шері так і залишається самотньою під опікою постарілого і збіднівшого ексміністра Маршала Годанкура, що призводить її до нервового розладу. Гонкури, навіть, у романі про жінку з вищого аристократичного суспільства показують трагедію молодої особи, яка в силу сімейних обставин та з причини свого егоїзму не змогла реалізувати себе у житті, так і не дочекавшись ні першого кохання, ні одруження, ні сімейного щастя, вона помирає від тяжкої хвороби. Сам Едмон писав, що це є монографія дівчинки, життя якої ми спостерігаємо серед еліти, влади, розкоші.... «Цей роман («*Chérie*») був написаний з окремих досліджень, що входять до складу історичної книги, і я думаю, що маю право стверджувати, що є мало книг, про жінку, про її жіноче інтимне життя з самого її дитинства і до двадцяти років, мало книг, написаних з такими ж розмовами, відвертостю, сповідями жінок... Я працював, щоб створити шляхетну реальність, я не наважився зробити мою дівчинку, нелюдяною особою, холодним, абстрактним, неправдиво-ідеальним створінням романів минулого і сьогодення». / *Ce roman de «CHÉRIE» a été écrit avec les recherches qu'on met à la composition d'un livre d'histoire, et je crois pouvoir avancer qu'il est peu de livres sur la femme, sur l'intime féminilité de son être depuis l'enfance jusqu'à ses vingt ans, peu de livres fabriqués avec autant de causeries, de confidences, de confessions féminines... j'ai travaillé à créer de la réalité élégante; je n'ai pu me résoudre à faire de ma jeune fille l'individu non humain, la créature insexuelle, abstraite, mensongèrement idéale des romans chic d'hier et aujourd'hui* [Прифас. с. 2]. Отже, автор намагався зобразити у романі не щасливе сімейне життя, не ідеальну дівчинку чи подружнє кохання, а жорстоку реальність жіночої долі, незважаючи на її соціальний стан.

Тема «жінки» просліджується і в інших творах Гонкурів. Яскраві постаті жінок вимальовані і у романі «Брати Земганно», який перегукується з духовним життям і творчою єдністю Едмона і Жуля Гонкурів. Особливу увагу автори приділяють молодій вродливій циганці Степаниді, яка була продана 50-річному італійцю (директору циркової трупи) Томазо Бескапе за

умови законного шлюбу. Народивши двох синів Джанні і Нелло, без кохання, і з постійною настальгією до Батьківщини і рідного табору, вона лише тілом жила серез європейців. Здавалось автор захоплюється її дикою красою, спокусливим овалом обличчя, що нагадував індійську мініатюру, очима, що блищали темним фосфорним сяйвом, засмаглим кольором обличчя з ледь помітним рум'янцем і дивною посмішкою, яка іноді з'являлась на її суворому обличчі. Підкрестюючи неповторну індивідуальність Стеші (фр. Etienne), Гонкур зображує її, як дивну особу, з безтурботністю і байдужістю до добробуту, з вродженим нерозумінням добра і зла, з притупленим сприйняттям оточуючого світу, яке притаманне лише східним народам, жінкою, яка не отямилася від сна і не зовсім впевнена в тім, що вона існує в реальному світі / «...*la bizarre femelle, avec son insouciance de la bonne ou de la mauvaise fortune, avec sa naturelle incompréhension du bien et du mal, avec son incomplète mémoire des événements et avec encore la perception obtuse des chose environantes, particulière à certains peuples de l'Extrême-Orient, semblait une femme mal éveillée d'un songe et vivant sur la terre sans être tout à fait certaine de l'existence de sa personne en un monde bien réel*» [3, с.216]. Загадковий образ Степаниди в ромні протиствляється, не менш загадковому образу злочинниці Томпкіс. Егоїстична американська мільйонерка і циркачка, закохується в Джанні, але не відчуввши взаємних симпатій, і зустрівши лише в'їдливі насмішки з його боку, вона жорстоко мстить молодому акробату. Хиженність образу Томпкінс пояснюється її багатством і прагненням нових пригод і вишуканих насолод. Проте, навіть, у цьому негативному образі можна прослідити захоплення автором її злою натурою. «У Томпкінс – чудове тіло! Вона висока, струнка, з граціозними формами – видовженими і повними, туга елестична шкіра, високі, невеликі і міцні, як у дівчини груди, округлі руки, при русі яких на плечах і лопатках з'являються грайливі ямки, руки дещо завеликі, але з красивими пальцями, ніби гілки Дафн, які перетворилися в лавр. У цьому здоровому тілі шалено вирувала кров і кипіло невгамонне життя... в її сірих очах зі стальним відтінком

мерехтіли жостокі вогники, подібні тому, які світяться очі у розлюченої львиці, що надавало їй схожості з хижою твариною.» / *La Tompkins avait un admirable corps! Une grandeur svelte, des formes élancées, des longueurs plaines, une chair serrée et résistante, une petit gorge dru de fillette attachée très haut, des bras ronds dont le jeu creusait aux omoplates des fossettes qui riait à ses épaules, des mains et des pieds un peu grandes, mais qui se terminaient avec les jolies arborescences des statuettes de Daphné changées en lauriers. Et il y avait dans ce corps un impétueux cours du sang, l'allée et la venue d'une chaude... des yeux gris qui avaient des lueurs d'acier, des clartés cruelles sous la transparence du teint, des lueurs pareilles à celles qui courent sur la face des lionnes en colère, donnaient une physionomie fauve, animable.* [3, с. 308]. Досліджуючи твір неволі помічаємо паралелі між героями твору та життям відомих письменників. Можна припустити, що у Жуля, як і у героя роману Джанні була жорстока шанувальниця, гордість якої не витримала його надмірних кепкувань. Влаштувавши «пастку», вона зникає, а талановитому письменнику так і не вдалося оправитися, і він помирає у страшних муках, від невиліковної, на той час, хвороби.

Відомий роман «*Germinie Lacerteux*» також, в деякій мірі є автобіографічним. Жерміні – це прототип служниці Гонкурів Рози Маленгре (Rose Malingre), яка померла від туберкульозу у серпні 1862 році, коли їй виповнилося лише 42 роки. Брати були вражені подвійним життям Рози, про яке вони дізналися лише після її смерті. Виявилось, що Роза була зовсім не тією жінкою, за яку її сприймали письменники: віддану і делікатну, сповнену поваги до господарів. Насправді ж служниця часто випивала, крапа і вела «потаємне розбещене нічне життя, сповнене інстинктів і непомінності у стосунках з чоловіками / «...elle bouvait, volait, menait une vie secrète d'orgies nocturnes, de découchages, de fureurs utérines...» [13]. Автори роблять детальний аналіз моральної і фізичної деградації героїні, яка призводить до її загибелі. Було змінено у біографії Рози лише те, що вона була служницею, доброї жінки похилого віку Варандей (Madame Barandeuil). Твір *Germinie*

Lacerteux» вважається одним з найкращим дослідженням тонкої жіночої натури простої сільської дівчини, яку тогочасне суспільство перетворює в повію з важкими патологічними змінами.

«*Manette Salomon*» – вважається також автобіографічним твором про художників та мистецтво, яким так захоплювалися брати. Головна героїня Манетта Саломон – властна і егоїстична натурниця-єврейка закохує в себе Коріоліса. Одружившись на звабниці, молодий художник втрачає себе як особистість, його талант згасає і він живе відтепер нищим, суто фізичним життям. Брати Гонкури показують, що сімейне життя для художника перетворюється на тягар відповідальності, міщанського побуту, батьківської любові. Здається, самі автори роману до останніх днів свого життя боялись зустріти таку «Коріоліс», яка могла б «вбити» в них художника.

У романі «*Soeur Philomène*» Гонкури зображують роздвоєння внутрішнього світу жінки - черниці сестри Філомени, для якої релігія – це велика сила і найбільша в її житті любов, але вона тяжко переживає втрату закоханого в неї Барньє, а її серце прагне людських почуттів.

Головною героїнею «*Rénée Mauperin*» є набожна і цнотлива дівчина Рене, яка розгадала загадку життя. Її внутрішні природні прагнення долають ті настанови, які вона отримувала у вихованні. Вона пристрасна, артистична натура, але втративши брата тяжко хворіє і згодом помирає. Це цікава неординарна постать, з хло'ячою поведінкою та чистою, благородною душею.

Долю нещасливої жінки Жервезе брати зображають у творі «*Madame Gervaisais*». Вона їде до Риму разом із сином П'єром-Шарлем, відпочиває там, лікується, вивчає давні пам'ятки Риму і проймається релігійним екстазом. жінка приймає постриг, перестає бути жінкою, матір'ю, і починає жити у бруді, самоприниженні, цілком віддавшись релігії. Хвороба Жервезе прогресує і, вона помирає від сухот, отримуючи благословіння Папи у Ватикані. Образом Жервези автори показують весь абсурд самозречення. Це одна з найнещасніших Гонкурівських героїнь.

У своєму пізньому романі «*La Faustin*» Едмон Гонкур створив «монографію душі» актриси театру, у якої губиться межа між сценою та життям. Так у самі фатальні хвилини, коли у тяжких муках помирає чоловік Фостен, жінка залишалася бути холодною (бездушною) актрисою, повторюючи перед зеркалом, немов би готуючись до спектаклю, почуті слова.

«*La fille Elisa*» – достовірний життєпис героїні-путани. Спираючись на поетику натуралізму, автор використовує розмовну лексику для зображення життя Елізи, котра, скоївши злочин, потрапляє до в'язниці. В проститутці Елізі автор показує жінку, в якій весь бруд професії не знищує прагнення до ніжності, до справжнього, чистого кохання. Трагедія цієї жіночої долі в тім, що таке прагнення до чистоти стало причиною її загибелі. Не стерпівши бруталного обходження коханого, вона, в силу своєї нервозності, вбиває свого Тантоша. Гонкур майстарно описує психічний стан проститутки і її поступову деградацію під впливом суворого контролю у в'язниці і останній її подих.

Але найбільш детальне вивчення жіночих постатей зустрічаємо у творі «*La Femme au XVIIIe siècle*», який вважався критиками не досить вдалим, але для сучасників він є цінною енциклопедією жіночого життя, починаючи з народження, монастирського виховання, одруження, життя і нерівноправності жінок і закінчуючи віковими змінами у старості. Автори зазначають, що «коли в XVIII столітті народжується жінка, то її поява на світ не зустрічається сімейними радіщами. Сімейне вогнище не робиться для неї святковим. Її народження сповнює серця батьків не захопленням, а розчаруванням. Це не та бажана дитина, про яку мріють батьки і матері, в цьому суспільстві, яке керується світськими законами; це не спадкоємець, призначений для продовження роду, для підтримки імені і гідності роду, це лише дівчинка у якої лише майбутнє жінки. І перед її колискою батько залишається холодним, мати страждає як королева, чекаючи дофіна...» / «*Quand au dix-huitième siècle la femme naît, elle n'est pas reçue dans la vie par la*

joie d'une famille. Le foyer n'est pas en fête à sa venue; sa naissance ne donne point au cœur des parents l'ivresse d'un triomphe: elle est une bénédiction qu'ils acceptent comme une déception. Ce n'est point l'enfant désiré par l'orgueil, appelé par les espérances des pères et des mères dans cette société gouvernée par des lois saliques; ce n'est point l'héritier prédestiné à toutes les continuations et à toutes les survivances du nom, des charges, de la fortune d'une maison: le nouveau-né n'est rien qu'une fille, et devant ce berceau où il n'y a que l'avenir d'une femme, le père reste froid, la mère souffre comme une Reine qui attendait un Dauphin [9, c.3].

У романі чітко прослідковується безправність жінки в аристократичному суспільстві (її, ще зовсім малою віддають до монастиря з суворими правилами, а 14-ти річному віці забирають, щоб вигідно видати заміж за пристаркуватого чоловіка. Здається Гонкури намагаються розгадати причини формування типової жіночої поведінки: фальші, притворства, манерності, театральності – жінки вищого суспільства, та грубості і розбещеності жінки нижчих шарів суспільства.

Отже, система жіночих образів у Гонкурів побудована на концепції трагічної та безправної долі жінки у французькому суспільстві ХІХ століття. Гонкурівські героїні – це новий тип жінки, якій так і не вдалося досягти гармонії між особистим жіночим щастям і суспільними обов'язками (Жервеза). Усі типи мають багато спільного між собою. Однотиповими є численні фаваритки короля з їхніми постійними інтригами, боротьбою за владу, гроші, титул та за усунення конкуренток. Вони, ніби члени однієї родини. Простолюдинок Гонкури відносять до іншої раси. Вони недалекі, за grubілі у важкій чоловічій праці, постійно на вулиці, сильні і м'язисті, можуть назватися жінками лише по своїй статі; але перш за все вони «народ», а не жінка [9].

Гонкурівські героїні різні за характером, поведінкою, віком, соціальним становищем, але усіх їх об'єднує трагічна доля і життєва причеченість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арсеньев К.К. Французские романы в 1884 году / К. Арсеньев «Вестник Европы» том 6, 1884. – С. 293 - 315.
2. Гонкур Э. и Гонкур Ж. Жермини Ласерте. Братья Земганно. Актриса Фостен / Э. и Ж. Гонкур. – М.: Художественная литература, 1972. – 592 с.
3. Пономарьова О.О. Естетика і художня система творчості братів де Гонкурів: автореф.дис. на здобуття наук. Ступеня канд.філ. наук / О.О. Пономарьова . – К., 1994. – 21 с.
4. Goncourt, Edmond de Les Frères Zemganno / Edmond de Goncourt. – Paris: Éditions Charpentier, 1879. – 373 p.
6. Goncourt, Edmond de La Fille Élisa / Edmond de Goncourt. – Paris: Éditions Sillage, 2012. – 158 p.
7. Goncourt E. et J. Soeur Philomène / Edmond et Jules de Goncourt. – Paris: Charpentier, 1904, – 310 p.
8. Goncourt E. et J. Chérie / Edmond et Jules de Goncourt. – Paris: Gallica, 1884, – 212 p.
9. Goncourt, E. Et J. La femme au dix-huitième siècle / Edmond et Jules de – Paris: Charpentier, 1878, – 534 p.
10. Goncourt, Edmond de La Faustin / Edmond de Goncourt.– Paris: Charpentier, 1882, – 343 p.
11. Goncourt E. et J. Préfaces et manifestes littéraires / Edmond et Jules de Goncourt. – Paris: Charpentier, 1888, – 47 p.
12. Goncourt E. et J. Madame Gervaisais / Edmond et Jules de Goncourt. – Paris: G.Charpentier et Cie, 1889, – 414 p.
13. R. Ricatte La création romanesque chez les Goncourt / R. Ricatte. – Paris, 1953. - p. 249].
14. Thaler D. Étude de trois romans des frères Goncourt : Soeur Philomène, Germinie Lacerteux, La Fille Elisa / Danielle Thaler/ – Ottawa, 1981. – 792 p.

Зинаида Таран

ДИНАМИКА ОБРАЗА ЖЕНЩИНЫ В ТВОРЧЕСТВЕ ЭДМОНА И ЖЮЛЯ ГОНКУРОВ

В статье рассматривается динамика образа женщины в творчестве братьев Эдмона и Жюля Гонкуров. Обращение писателей к теме женской судьбы вызвано очевидным интересом к тяжелому положению женщины в буржуазном обществе XIX века. Реалистически изображая жизнь женщин разного социального положения. Авторы как бы ищут решение в изменении женской судьбы. В работах отмечаются элементы натурализма (связь героев с их средой, натуралистические детали и подробности, влияние среды, психофизиологический аспект в изображении характеров и др.). Гонкуровские героини – это новый тип женщины трагической судьбы, которой так и не получается достичь гармонии между личным женским счастьем и общественными обязанностями. Женской темой в романах авторы, как бы призывают общество к морально-нравственным переменам к бесправному положению женщины в социуме.

Ключевые слова: роман, женский образ, внутренний мир, романтизм, реализм, натурализм, автобиографическое произведение писателей.

Zynayida Taran

THE DYNAMICS OF THE IMAGE OF WOMEN IN THE WORKS OF EDMOND AND JULES GONCOURT

The article discusses the dynamics of the image of women in the work of the brothers Edmond and Jules Goncourt. The appeal of the writers to the theme of women's lives caused obvious interest in the plight of women in the bourgeois society of the XIX century. Realistically depicting the lives of women of different social status. The authors would like look for the solution in changing women's fate. In the works, there are elements of naturalism (the relationship of heroes with their environment, naturalistic details, the influence of the environment, the psycho-physiological aspect in the depiction of the characters, etc.). Goncourt heroine is a new type of woman's tragic fate, which never manage to achieve harmony between women's personal happiness and public responsibilities. Women's theme in novels by authors such as would encourage the society to moral variables to the disenfranchised position of women in society

Keywords: *novel, female image, inner peace, romanticism, realism, naturalism, and the autobiographical work of writers.*